

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

گروه روان‌شناسی کودکان با نیازهای خاص

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی کودکان با نیازهای خاص

اثر بخشی برنامه‌ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر میزان رفتارهای

قربانی شدن کودکان پسر مقطع ابتدایی شهر اصفهان

استادان راهنما:

دکتر شعله امیری

دکتر حسین مولوی

پژوهشگر:

منصوره مقتدایی

مهرماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه روان‌شناسی کودکان با نیازهای خاص

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی کودکان با نیازهای خاص
خانم منصوره مقتدایی تحت عنوان

اثربخشی برنامه‌ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر میزان رفتارهای
قربانی شدن کودکان پسر مقطع ابتدایی شهر اصفهان

در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان‌نامه

دکتر شعله امیری

با مرتبه‌ی علمی دانشیار امضا

۲- استاد راهنمای پایان‌نامه

دکتر حسین مولوی

با مرتبه علمی استاد امضا

۳- استاد داور داخل گروه

دکتر مهرداد کلانتری

با مرتبه‌ی علمی دانشیار امضا

۴- استاد داور خارج از گروه

دکتر یاسمین عابدینی

با مرتبه‌ی علمی استادیار امضا

امضای مدیر گروه

۹۰/۱۲/۴

۹۰/۱۰/۴

ز مهر تو دیر است تا خسته ام

به بند هوای تو دل بسته ام

همین بود کام دل افروزیم

که روز بود دیدنت روزیم!

با تشکر و سپاس و قدردانی فراوان از کسانی که در جمع آوری و تکمیل این پژوهش با من همکاری کردند؛ تشکر ویژه از استاد دلسوز و خیراندیشم سرکار خانم دکتر شعله امیری که علاوه بر افتخار شاگردی ایشان، با راهنمایی‌ها و دلگرمی‌های بی‌دریغشان همواره یاریم کردند و با تشکر از دکتر حسین مولوی که در روند پژوهش، نهایت همکاری‌ها را با من داشتند.

تقدیم بہ مادر م:

تندیس سادگی و نجات

و تقدیم بہ روح پاک پدر م

کہ مہر ش بالاترین دلگرمی و عشقش پدیدارترین عشق زندگی ام بود. اوی کہ کوہر کرانایہ ہستی ام را بہا بخشید و

جوہر علم را بہ نہال زندگی ام افزود.

آن دو ساعی کہ نیا سو ذلتا یاسایم.

آن دو الہہ ای کہ وجود م برایشان ہمہ رنج است و وجودشان بر ایم ہمہ مہر.

چکیده

اثر بخشی برنامه آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر میزان رفتارهای قربانی دانش آموزان پسر مقطع ابتدایی شهر اصفهان مورد بررسی قرار گرفت. شیوه نمونه گیری این پژوهش تصادفی چند مرحله ای بود که در طی سه مرحله صورت گرفته است. ابتدا با مراجعه به سازمان آموزش و پرورش شهر اصفهان، از بین شش ناحیه، یک ناحیه ی آموزشی به صورت تصادفی انتخاب شد. سپس با مراجعه به ناحیه ی انتخابی، چهار مدرسه به صورت تصادفی انتخاب و بعد با حضور در مدارس و مراجعه به پایه‌های دوم و چهارم دبستان‌های پسرانه ی شهر اصفهان، جامعه سنجی بین تمامی افراد حاضر در کلاس، اجرا شد و از بین آنان، کسانی که قربانی تشخیص داده شدند، انتخاب شده و به منظور شناسایی دقیق‌تر، و اجرای پیش آزمون، مقیاس سنجش روابط همگنان ریجی و اسلی، نیز به صورت گروهی و خود گزارش دهی، اجرا شد. با توجه به نتایج به دست آمده، ۴۰ دانش آموز پسر قربانی به طور تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شد؛ و سپس به طور تصادفی به دو گروه ۲۰ نفری تقسیم و در گروه‌های آزمایشی و کنترل جایگزین شدند. سپس، مداخله ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر روی گروه آزمایش اجرا شد. پس از مداخله آزمودنی‌های دو گروه در پس‌آزمون و پیگیری با استفاده از مقیاس سنجش روابط همگنان مورد ارزیابی قرار گرفتند تا میزان تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته سنجیده شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش آماری تحلیل کواریانس چند متغیری (مانکوا)، انجام پذیرفت. نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان داد که برنامه ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش میزان رفتارهای قربانی کودکان پسر پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری به صورت معناداری اثرگذار بود. همچنین یافته‌ها نشان داد برنامه ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش میزان رفتارهای زورگویی کودکان پسر پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری به صورت معناداری اثرگذار بود. و بعلاوه بر افزایش میزان رفتارهای پسندیده اجتماعی کودکان پسر پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری به صورت معناداری اثرگذار بود. بنابراین، می‌توان گفت برنامه‌ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی در جهت کاهش رفتارهای قربانی، زورگویی و افزایش رفتارهای پسندیده اجتماعی مؤثر می باشد.

واژگان کلیدی: برنامه ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی، قربانی، زورگویی و رفتار پسندیده اجتماعی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات پژوهش
۱-۱-۱-۱	مقدمه
۳-۲-۱	بیان مسئله
۵-۳-۱	اهمیت و ضرورت پژوهش
۶-۴-۱	کاربرد پژوهش
۶-۵-۱	اهداف پژوهش
۷-۶-۱	فرضیه‌های پژوهش
۸-۷-۱	تعاریف و مفاهیم
۸-۱-۷-۱	تعاریف مفهومی
۹-۲-۷-۱	تعاریف عملیاتی
	فصل دوم: پیشینه پژوهش
۱۰-۱-۲	مقدمه
۱۲-۲-۲	تاریخچه روابط همگنان و قربانی
۱۳-۳-۲	فرآیند تحولی روابط همگنان و رشد اجتماعی
۱۶-۴-۲	مفهوم روابط همگنان
۱۷-۱-۴-۲	پذیرفته شدن در بین همگنان
۱۸-۱-۱-۴-۲	رفتار پسندیده اجتماعی
۱۹-۲-۴-۲	طرد شدن در بین همگنان
۲۳-۱-۲-۴-۲	زورگویی
۲۳-۲-۲-۴-۲	مورد غفلت قرار گرفتن و تنها شدن
۲۴-۳-۴-۲	تأثیر خانواده بر روابط همگنان
۲۴-۵-۲	روش‌های بررسی روابط با همگنان
۲۵-۱-۵-۲	خودگزارش دهی
۲۵-۲-۵-۲	ارزیابی‌های همگنان
۲۶-۳-۵-۲	گزارش‌های بزرگسالان
۲۶-۴-۵-۲	مشاهدات طبیعی

عنوان	صفحه
۶-۲- مفهوم قربانی شدن.....	۲۷
۷-۲- شیوع قربانی.....	۲۸
۸-۲- ویژگی‌های قربانی.....	۲۸
۱-۸-۲- قربانی و زورگویی.....	۳۲
۲-۸-۲- مشاهده گر و زورگویی.....	۳۳
۳-۸-۲- مهارت اجتماعی و قربانی.....	۳۳
۴-۸-۲- عزت نفس و قربانی.....	۳۴
۹-۲- سبب شناسی قربانی.....	۳۴
۱۰-۲- درمان و برنامه‌های مداخله ای در قربانی.....	۳۵
۱-۱۰-۲- مهارت‌های اجتماعی.....	۳۶
۲-۱۰-۲- آموزش مهارت‌های اجتماعی.....	۴۲
۳-۱۰-۲- برنامه آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی.....	۴۲
۱-۳-۱۰-۲- آموزش مبتنی بر رویکرد رفتاری.....	۴۳
۲-۳-۱۰-۲- آموزش مبتنی بر رویکرد شناختی.....	۴۳
۳-۳-۱۰-۲- آموزش مبتنی بر رویکرد هیجانی.....	۴۴
۴-۱۰-۲- برنامه ی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی از طریق آموزش مستقیم به کودکان.....	۴۶
۱۱-۲- پیشینه پژوهش.....	۴۹
۱-۱۱-۲- یافته‌های مطالعات اخیر قربانی و روابط با همگنان.....	۴۹
۱-۱-۱۱-۲- تحقیقات خارجی.....	۴۹
۲-۱-۱۱-۲- تحقیقات داخلی.....	۵۱
۲-۱۱-۲- یافته‌های مطالعات اخیر در تاثیرات برنامه آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی.....	۵۴
۱-۲-۱۱-۲- تحقیقات خارجی.....	۵۴
۲-۲-۱۱-۲- تحقیقات داخلی.....	۵۶
۱۲-۲- خلاصه فصل و نتیجه گیری.....	۵۷
فصل سوم: روش پژوهش	
۱-۳- مقدمه.....	۵۸
۲-۳- طرح تحقیق.....	۵۸
۳-۳- جامعه آماری.....	۵۹

عنوان	صفحه
۳-۴- حجم نمونه.....	۵۹
۳-۵- روش و طرح نمونه برداری.....	۵۹
۳-۶- متغیرهای پژوهش.....	۶۰
۳-۷- ابزار اندازه گیری و گردآوری داده ها.....	۶۰
۳-۷-۱- مقیاس سنجش روابط همگنان کودکان.....	۶۰
۳-۷-۲- جامعه سنجی.....	۶۱
۳-۸- روش اجرای پژوهش.....	۶۱
۳-۹- روش آماری و تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۶۴
فصل چهارم: یافته‌های پژوهش	
۴-۱- مقدمه.....	۶۵
۴-۲- تحلیل توصیفی داده‌های پژوهش.....	۶۶
۴-۳- پیش فرض‌های آماری آزمون‌های پارامتریک.....	۷۰
۴-۳-۱- پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات گروه‌های نمونه در جامعه.....	۷۲
۴-۳-۲- پیش فرض تساوی واریانس‌های گروه‌های نمونه در جامعه.....	۷۳
۴-۴- تحلیل استنباطی.....	۷۳
۴-۴-۱- تحلیل استنباطی زیر مقیاس‌های روابط همگنان.....	۷۳
فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری	
۵-۱- مقدمه.....	۸۵
۵-۲- خلاصه‌ای از طرح پژوهش.....	۸۵
۵-۳- بحث در یافته‌های پژوهش.....	۸۶
۵-۴- نتیجه گیری کلی.....	۹۲
۵-۵- محدودیت‌های پژوه.....	۹۳
۵-۶- پیشنهادات پژوهشی.....	۹۳
۵-۷- پیشنهادات کاربردی.....	۹۴
پیوست ۱: مقیاس جامعه سنجی.....	۹۵
پیوست ۲: مقیاس سنجش روابط همگنان ریجی و اصلی (PRQ).....	۹۶
منابع و مأخذ.....	۹۷

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۱.....	شکل (۱-۲) مدل بوم شناختی بران فن برنر برای شناخت عوامل تأثیرگذار اجتماعی
۷۶.....	شکل (۱-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پس آزمون زیر مقیاس قربانی گروه‌ها
۷۸.....	شکل (۲-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پیگیری زیر مقیاس قربانی گروه‌ها
۸۰.....	شکل (۳-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پس آزمون زیر مقیاس زورگویی گروه‌ها
۸۱.....	شکل (۴-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پیگیری زیر مقیاس زورگویی گروه‌ها
۸۳.....	شکل (۵-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پس آزمون زیر مقیاس رفتار پسندیده اجتماعی گروه‌ها
۸۴.....	شکل (۶-۴) میانگین‌های تعدیل شده ی نمرات پیگیری زیر مقیاس رفتار پسندیده اجتماعی گروه‌ها

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۴۷.....	جدول (۱-۲) ساختار جلسات آموزش.....
۵۹.....	جدول (۱-۳) طرح کلی پژوهش.....
۶۰.....	جدول (۲-۳) متغیرهای پژوهش.....
۶۲.....	جدول (۳-۳) ساختار جلسات آموزش.....
۶۶.....	جدول (۱-۴) فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر اساس میزان تحصیلات پدر.....
۶۶.....	جدول (۲-۴) تفاوت بین فراوانی‌های تحصیلات پدر در دو گروه آزمایش و کنترل.....
۶۷.....	جدول (۳-۴) فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر اساس میزان تحصیلات مادر.....
۶۷.....	جدول (۴-۴) تفاوت بین فراوانی‌های تحصیلات مادر در دو گروه آزمایش و کنترل.....
۶۸.....	جدول (۵-۴) فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر اساس شغل پدر.....
۶۸.....	جدول (۶-۴) تفاوت بین فراوانی‌های شغل پدر در دو گروه آزمایش و کنترل.....
۶۸.....	جدول (۷-۴) فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر اساس شغل مادر.....
۶۹.....	جدول (۸-۴) تفاوت بین فراوانی‌های شغل مادر در دو گروه آزمایش و کنترل.....
۶۹.....	جدول (۹-۴) فراوانی گروه‌های مورد مطالعه بر اساس تعداد فرزندان.....
۶۹.....	جدول (۱۰-۴) تفاوت بین فراوانی‌های تعداد فرزندان در دو گروه آزمایش و کنترل.....
۷۰.....	جدول (۱۱-۴) میانگین و انحراف معیار گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری زیرمقیاس قربانی (V).....
۷۰.....	جدول (۱۲-۴) میانگین و انحراف معیار گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری زیرمقیاس زورگویی (B).....
۷۰.....	جدول (۱۳-۴) میانگین و انحراف معیار گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری زیرمقیاس رفتار پسندیده اجتماعی (P).....
۷۲.....	جدول (۱۴-۴) سطوح معناداری در آزمون نرمال بودن زیر مقیاس‌های سنجش روابط همگنان.....
۷۳.....	جدول (۱۵-۴) سطوح معناداری در آزمون تساوی واریانس‌های مقیاس سنجش روابط همگنان.....
۷۴.....	جدول (۱۶-۴) ضرایب همبستگی بین متغیرهای جمعیت شناختی و نمرات پیش‌آزمون زیر مقیاس‌های قربانی و زورگویی و رفتار پسندیده اجتماعی.....
۷۴.....	جدول (۱۷-۴) نتایج تحلیل مانکوای مقایسه میانگین‌های نمرات پس‌آزمون و پیگیری زیرمقیاس قربانی گروه‌ها پس از کنترل پیش‌آزمون.....
۷۵.....	

عنوان

صفحه

جدول (۴-۱۸) نتایج تحلیل مانکوای مقایسه میانگین‌های نمرات پس آزمون و پیگیری زیرمقیاس زورگویی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۷۶
جدول (۴-۱۹) نتایج تحلیل مانکوای مقایسه میانگین‌های نمرات پس آزمون و پیگیری زیرمقیاس رفتار پسندیده اجتماعی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۷۷
جدول (۴-۲۰) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پس آزمون زیرمقیاس قربانی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۷۸
جدول (۴-۲۱) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پیگیری زیرمقیاس قربانی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۷۹
جدول (۴-۲۲) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پس آزمون زیرمقیاس زورگویی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۸۰
جدول (۴-۲۳) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پیگیری زیرمقیاس زورگویی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۸۲
جدول (۴-۲۴) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پس آزمون زیرمقیاس رفتار پسندیده اجتماعی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۸۲
جدول (۴-۲۵) نتایج تحلیل کوواریانس مقایسه میانگین‌های نمرات پیگیری زیرمقیاس رفتار پسندیده اجتماعی گروه‌ها پس از کنترل پیش آزمون.....	۸۴

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- مقدمه

رشد دوستی و روابط با همگنان یکی از مهمترین جنبه‌های رشد اجتماعی کودکان است (رایس^۱)، ترجمه فروغان، (۱۳۸۷). روابط با همگنان^۲، به روابطی اشاره دارد که بین افراد همگن، یعنی افرادی که از لحاظ مهارت، سطح آموزشی و یا موقعیتی برابر باشند، شکل می‌گیرد (پورافکاری، ۱۳۸۴) که لزوماً هم سن و سال نیستند (روادل^۳، ۱۹۸۵؛ به نقل از لی گرند^۴، ۲۰۰۲). روابط با همگنان، مانند روابط با والدین، خواهر برادر و سایر اعضای خانواده، نقش قاطعی در رشد کودکان خردسال ایفا می‌کند (هارتاپ^۵، ۱۹۸۳؛ به نقل از کمبل^۶، ترجمه صیادلو، ۱۳۸۷). با آنکه روابط اجتماعی اولیه در خانواده شکل می‌گیرند، اما با بزرگتر شدن کودکان و ورود به دوره‌ی کودکی اولیه و پیش دبستانی، آنها زمان بیشتری را با همگنان خود سپری می‌کنند (کمبل، ترجمه صیادلو، ۱۳۸۷). لذا کودکان به شدت متأثر از کارهایی هستند که توسط کودکان همگنشان صورت می‌گیرد (فونتانا^۷)، ترجمه ابراهیمی قوام، (۱۳۸۵). روابط با همگنان تا حدودی به مهارت‌های ارتباطی کودکان منوط است. ویژگی‌های

-
- 1- Rice
 - 2- Peer relationship
 - 3- Roedell
 - 4- LeGrand
 - 5- Hartup
 - 6- Campbell
 - 7- Funtana

جهانی مانند مهربانی و اجتماعی بودن همواره با پذیرفته شدن از طرف دوستان و همگنان پیوند داشته است (سالموالی و پیتز،^۱ ۲۰۰۹). وجود گروه همگنان برای کودک، به عنوان یک عامل اجتماعی شدن، برای تحول هویت و ارزشها از اهمیت خاصی برخوردار است. در طی دهه گذشته این فرض مطرح شده است که: کودکانی که مورد پذیرش یا علاقه همگنان خود نیستند در معرض خطرند. در واقع پژوهش‌های متعددی تاثیر روابط نابهنجار با همگنان را در تحول بعدی فرد مورد توجه قرار داده‌اند و به این نتیجه دست یافته‌اند که روابط ضعیف با همگنان در دوره کودکی با تحول بعدی رفتارهای سازش نایافته مرتبط است. به طوری که می‌توان مشکلات سازشی حال و آینده را براساس این روابط ارزیابی کرد (امیری، ۱۳۸۳). بدین ترتیب در ارتباط با روابط کودکان با همگنان خود، دیدگاه یادگیری اجتماعی، بندورا معتقد است علاوه بر تشویق و تنبیه، الگو نیز بر رفتار اجتماعی کودک تاثیرگذار است. کودکان از طریق مشاهده و تقلید مهارت‌های اجتماعی جدید را اکتساب می‌نمایند. نظریه رفتارشناسی طبیعی بر بنیادهای نظری رفتار تاکید دارد و معتقد است بسیاری از رفتارهای اجتماعی کودکان از جمله مهارت‌های اجتماعی به دلیل ارزش سازشی آن انتخاب شده است و تعامل با همگنان شکل خاصی از رفتار اجتماعی است که در طی قرن‌ها انتخاب شده است. همچنین براساس نظر بالبی تجربه‌های اولیه طردشدگی و فقدان، در الگوی ارتباط‌های اجتماعی مداخله دارد و ظرفیت بیمارگونه‌ای برای تحول دلبستگی بعدی ایجاد می‌کند (امیری، ۱۳۸۶). از دیدگاه بسیاری از محققان، برخی از کودکان قادر به دست آوردن پذیرش همگنان نیستند به خاطر این که مهارت‌های اجتماعی ناکافی دارند (آشر و ادن و گاتمن^۲، ۱۹۷۷؛ کامبز و اسلبی^۳، ۱۹۷۷؛ به نقل از امیری، ۱۳۸۶). براین^۴ (۱۹۷۴) نشان داد که کودکان فاقد مهارت‌های اجتماعی بیشتر امکان طرد شدن از جانب همگنان خود را دارند. در واقع به ندرت از جانب همگنان خود هنگام بازی انتخاب می‌شوند و از لحاظ طبقه اجتماعی از جانب همگنان خود در سطح پایینی قرار می‌گیرند. براساس قدرت پیش‌بینی روابط با همگنان، به نظر می‌رسد دست کم در بخشی از سیستم اجتماعی مانند مدرسه در صورت وجود مشکلات اجتماعی در کودک، این مشکلات وخیم‌تر می‌شود و مهارت‌های اجتماعی ضعیف نیز به صورت استراتژی در کودک شکل می‌گیرد. در اوایل کودکی در سنین پیش دبستانی در صورتی که کودک با همگنان خود ارتباط برقرار کند به مرور زمان این رابطه به رابطه دوستی تبدیل می‌شود در غیر این صورت فقدان مهارت‌های اجتماعی منجر به یک رابطه نامطلوب با همگنان همچون طردشدگی و قربانی می‌شود (مایز^۵، ۲۰۰۵). با در نظر گرفتن این ذهنیت،

1- Salmivalli & Peets

2- Asher, Oden & Gottman

3- Combs & Slaby

4- Bruyan

5- Mize

آموزش رسمی مهارت‌های اجتماعی به همه کودکان و به طور خاص به کودکان ناتوان در رفتارهای اجتماعی بسیار حیاتی است (داوا^۱، ۲۰۰۴). یکی از نقش‌هایی که برخی کودکان در روابط با همگنان نشان می‌دهند قربانی شدن است که به دلیل عزت نفس پایین و داشتن مهارت‌های اجتماعی ضعیف مورد قبول همگنان خود واقع نمی‌شوند. این کودکان فاقد مهارت‌های اجتماعی هستند که منجر به عزت نفس پایین و رفتارهای قربانی آنها در مقابل همگنان خویش شده است که می‌توان با برنامه آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی، برای آنها فرصت‌هایی برای ایجاد ارتباط مطلوب با همگنان خود فراهم کرد. در این پژوهش تمرکز اصلی آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی، کاهش رفتارهای قربانی از خلال مهارت‌های اجتماعی است.

۲-۱- بیان مسئله

با افزایش تدریجی سن، فعالیت‌های انفرادی کودکان کمتر می‌شود و کمتر به تماشای منفعلانه‌ی کودکان دیگر می‌پردازند و علاقه‌ی کمتری به بازی‌های تک نفره نشان می‌دهند. تماس‌های دوستانه تدریجاً بیشتر می‌شوند و رفتارهای جمعی نیز افزایش می‌یابد. ژان پیازه^۲ روان‌شناس معروف سوئسی می‌گوید که «آرزوی مکتب آموزش و پرورش فعال بوجود آوردن اعتدالی مناسب بین مکتب انفرادی و مکتب اجتماعی است، هدف از آموزش انفرادی منطبق ساختن فرد با سن او و استعدادها و مهارت‌های او می‌باشد و هدف از آموزش اجتماعی این است که کودک یا نوجوان زندگی دسته جمعی و رفتارهای اجتماعی را بیاموزد.» همان طور که می‌دانیم کودکان در خلاء رشد نمی‌کنند. رشد آنها در بافت خانواده، کشور و جهان صورت می‌گیرد (رایس، ترجمه فروغان، ۱۳۸۷).

روابط با همگنان از جمله فرصت‌های اجتماعی است که کودک می‌تواند به رشد خود کمک کند. روابط با همگنان چند بعدی است و از جمله جنبه‌های واضح و مشخص آنها می‌توان از پذیرش، عدم پذیرش، دوستی، ویژگی‌ها و خصوصیات دوستان نام برد. همان طور که اشاره کردیم رشد دوستی با همگنان یکی از مهمترین جنبه‌های رشد اجتماعی کودکان است. روابط با همگنان، مانند روابط با والدین، خواهر، برادر و سایر اعضای خانواده، نقش قاطعی در رشد کودکان خردسال ایفا می‌کند.

چنانچه کودک یک رابطه نامطلوب با همگنان خود داشته باشد دچار مشکلات مختلف اجتماعی می‌شود یکی از تبلورهای روابط نامطلوب، که برخی کودکان با توجه به موقعیت و مسائل شخصی خود بر می‌گزینند، نقش قربانی است.

قربانی شدن^۱ به این گونه تعریف می‌شود: "رفتارهایی که بعضی از کودکان از هدف قرار گرفتن رفتارهای پرخاشگرانه دیگر کودکان، که لزوماً هم سن و یا هم خانواده نیستند، تجربه می‌کنند." "کودکانی که هدف تجاوز دیگر کودکان قرار می‌گیرند، توسط برخی محققین به عنوان آزار دیده نامیده می‌شوند و یا برخی دیگر آنان را به عنوان قربانی معرفی می‌کنند (فکس و بالتون^۲، ۲۰۰۶). نقش قربانی در مقابل نقش زورگویی پدیدار می‌شود. زورگویی موجب می‌شود تا آنان احساس تنهایی بیشتری کنند و ممکن است شروع این احساس موجب شود آنان خود را مستحق آزار دیدن و مسخره کردن بدانند، که این امر موجب یک خودپنداره‌ی ضعیفی در آنان می‌شود. از لحاظ جسمانی اکثر قربانیان، کوچکتر از زورگوها هستند و معمولاً توانایی کمتری در مراقبت از خود از لحاظ جسمانی و کلامی دارند. نتایج پژوهش‌های بین‌المللی در بین تمام کشورها نشان می‌دهد که بین ۸ تا ۴۶ درصد کودکان، قربانی در مقابل زورگویان هستند (وودز، داون و کالسی^۳، ۲۰۰۹).

همزمان با افزایش شناخت و آگاهی از اثرات قربانی و تبعات ناشی از آن، بسیاری از مدارس و آموزشگاه‌ها درصدد فعالیت‌های درمانی و پیش‌گیرانه برای کاهش این رفتارها در جهت کاستن از میزان بروز رفتارهای قربانی و اثرات آن مبنی بر این که آنها متحمل مشکلات زیادی (اعم از اعتماد به نفس پایین، عدم پیشرفت تحصیلی، احساس تنهایی زیاد، اضطراب، افسردگی، بیماری‌های روانی و نظایر این موارد) در دوران مدرسه و سال‌های آتی در موقعیت‌های مختلف اجتماعی می‌شوند؛ و همانطور که اشاره شد، بروز اینگونه رفتارها تبعات اجتماعی زیادی که هم برای خود فرد و هم برای اطرافیان و جامعه به دنبال دارد؛ و همچنین متأسفانه خلأهای پژوهشی بسیاری در این زمینه بالاخص در داخل کشور، وجود دارد. با توجه به این تبعات، نمونه‌ی انتخابی این پژوهش، از مقطع دبستان بود؛ تا بتوان از این فرصت طلایی سالهای ابتدایی رشد و تحول شناختی استفاده‌ی بهینه را برای آموزش مهارت‌های اجتماعی استفاده کرد. و اینگونه رفتارهای آزاردهنده در کودک را قبل از نهادینه شدن و تبدیل شدن به اختلالات رفتاری، از میزان بروز آن، کاست. هم‌چنین نمونه‌ی انتخابی از پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی بودند چرا که اثر تعامل همگنان در گروه آزمایشی با قدرت‌های جسمانی متفاوت در اثر بخشی برنامه‌ی تأثیر نخواهد بود. اجرای برنامه در قالب گروه متشکل از دو رده‌ی سنی، این امکان را فراهم می‌آورد تا کودکان قربانی انگیزه‌ی بیشتری برای تغییر رفتارهای خود داشته باشند و هنگامی که یک کودک به ایفای نقش می‌پردازد، برای سایر کودکان این فرصت اتفاق می‌افتد که در یک محیط بی‌دغدغه و به دور از شرایطی حاکم در یک رابطه بین دو نفر، نظاره گر رفتار همگنش باشد و بتواند از او الگوگیری کند. بنابراین با بررسی اثربخشی

1- Vicimitization

2- Fox & Baulton

3- Woods, Done & Kalsi

برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی، می‌توان از میزان مشکلات رفتاری در بین این دانش‌آموزان و همچنین از بروز مشکلات ارتباطی پیش‌بینی شده در آینده جلوگیری کرد و در مدرسه به کیفیت بهتری از روابط با همگنان رسید. در نتیجه، این برنامه هدف پژوهش قرار گرفت تا مشخص گردد که آیا در شرایط فرهنگی کشور ما این روش آموزشی برای کودکان قربانی، اثربخشی دارد.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

ویژگی‌های جهانی مانند مهربانی و اجتماعی بودن و برخی رفتارهای بخصوص مانند توجه کردن و تأیید کردن کار دیگران، تن دادن به خواسته‌های افراد دیگر و بخشش همواره با پذیرفته شدن از طرف دوستان و همگنان پیوند داشته است. کودکانی که محبوبیت کمتری دارند بیشتر وقت خود را با اوهام و رویا سپری می‌کنند یا این که از دیگران روی بر می‌تابند (پارکر، روین، اراد، وجس اسلوویز و باسکریک^۱، ۲۰۰۶). رابطه‌ی متقابل با فردی که از نظر خاصی برای دوستی برگزیده می‌شود، و نیز پذیرش کلی از جانب سایر همگنان، سبب می‌شود که رفتارهای ارتباطی مثبت در کودکان بیشتر رشد کنند. محققین دریافته‌اند که آزار دیدن کودکان توسط همگنانشان نتایج بلند مدت و کوتاه مدت جدی شامل افسردگی، عصبی شدن، اختلال در عزت نفس؛ تنهایی، از دست دادن سلامتی، غیبت در مدرسه و مشکلات ارتباطی در نوجوانی را به دنبال دارد (فکس و بالتون، ۲۰۰۶). خوشبختانه در تحقیقات سال‌های اخیر طرح‌های طولی برای تلاش و کمک به این کودکان، که در آینده نیز موثر است به کار گرفته شده است.

بنابراین، با توجه به این مشکلات آتی برای یک کودک در حال رشد و با توجه به مستعد بودن بعضی از کودکان برای قربانی شدن در برابر زورگویی و همچنین تاثیر این رفتارهای قربانی شدن بر روابط او با دیگران و با توجه به پیش آگهی بعدی قربانی و تبعات بعدی آن مبنی بر این که آنها متحمل مشکلات زیادی (اعم از اعتماد به نفس پایین، عدم پیشرفت تحصیلی، احساس تنهایی زیاد، اضطراب، افسردگی، بیماری‌های روانی و نظایر این موارد) در دوران مدرسه و سال‌های آتی در موقعیت‌های مختلف اجتماعی می‌شوند و بروز اینگونه رفتارها تبعات اجتماعی زیادی که هم برای خود فرد و هم برای اطرافیان و جامعه به دنبال دارد؛ منجر به اقدامات مداخله‌ای برای کاهش این رفتارهای قربانی و بالا بردن کیفیت روابط با همگنان در این کودکان شد.

۴-۱- کاربرد نتایج پژوهش

در صورت اثبات اثربخشی شیوه آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای قربانی و روابط همگنان در کودکان قربانی، یک روش مناسب در بهبود روابط این کودکان با گروه همگنان ایجاد خواهد شد. مهم‌ترین کاربرد این پژوهش می‌تواند اثربخشی آن در زمینه شیوه آموزش مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی توسط متخصصان علوم رفتاری به معلمان مقطع ابتدایی باشد و در نهایت این آموزش‌ها در مدارس مورد استفاده قرار گیرد. همچنین می‌توان به عنوان یک برنامه درمانی در کلینیک‌ها استفاده کرد. و امکان تهیه بسته آموزشی از آن برای آموزش و پرورش وجود خواهد داشت.

۵-۱- اهداف پژوهش

اهداف اصلی

۱. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای قربانی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پس‌آزمون و پیگیری.
۲. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای زورگویی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پس‌آزمون و پیگیری.
۳. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر افزایش رفتارهای پسندیده اجتماعی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پس‌آزمون و پیگیری.

اهداف فرعی

۱. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای قربانی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پس‌آزمون.
۲. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای قربانی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پیگیری.
۳. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای زورگویی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پس‌آزمون.
۴. تعیین میزان تأثیر مداخله‌ی برنامه‌ی آموزشی مبتنی بر مهارت‌های اجتماعی بر کاهش رفتارهای زورگویی دانش‌آموزان پسر قربانی پایه‌های دوم و چهارم ابتدایی در مرحله پیگیری.